

Česlovas Juršėnas

**NENUOBOD AUS GYVENIMO
MOZAIKA**

Atsiminimai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SĄJUNGOS
LEIDYKLA

Nuoširdžiai dėkoju mano bičiuliams Justui Paleckiiui, Valentinui Sven-
tickui ir Domijonui Šniukui – pirmiesiems mano skaitytojams ir kritikams,
kurių pastabos buvo ir taiklios, ir naudingos.

Lieku didžiai dėkingas sūnui Sauliui, marčiai Tatjanai, anūkiui Jurui ir
jo žmonai Emilijai už moralinį palaikymą, už skatinimą nenuleisti rankų
ir eiti iki galo.

Česlovas Jursėnas
2023 metų balandis

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu,
viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių
tinklais (internetu), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas:
parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.
Draudžiama šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokyimo įstaigose,
muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių
studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ir padaryti viešai prieinamą
kompiuterių tinklais ram skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.
Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų
informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt.

ISBN 978-609-480-366-6
© Česlovas Jursėnas, 2023
© Deimantė Rybakovienė, dizainas, 2023
© Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023

Turinys

PRADŽIŲ PRADŽIA	7
TARP KNYGŲ	12
MŪSŲ UNIVERSITETAS	22
DIEVO IR BAŽNYČIOS REIKALAI	34
RTV – ŠVIESA IR ŠEŠĖLIAI	44
PASAULIS, PASKAITOS, KŪRYBA	54
AR REIKŠMINGA AUKŠTOJI PARTINĖ MOKYKLA?	65
ENCIKLOPEDISTAS	72
VYRAI GĖRĖ, VYRAI GERS...	77
KĄ GALI CK INSTRUKTORIUS	90
KITOKS LAIKRAŠTIS	100
MEILĖ KAISEI	106
RINKIMŲ MARATONAI	110
SĄLYTIS SU SĄJŪDŽIU	120
TAUTOS ATSTOVYBĖ	123
AKINIŲ IR KITOS ISTORIJOS	176
SEIMO PIRMININKO DUONA	183
KAIP RADOSI KONSTITUCINĖ PRIEŽIŪRA	204
APKALTA ATEINA IR Į LIETUVĄ	218
DEMOKRATIJOS ELIKSYRAS	224
UŽSIENIS: IŠ NUOGIRDŲ IR AKIVAIZDŽIAI	233
VIETOJ EPILOGO	273
Pavardžių rodyklė	277

PRADŽIŲ PRADŽIA

Mokykla. Mokykla! Šiandien tiesiog su grauduliu, su širdies virpesiu prisimenu pradžios mokyklas – ir Ceikinėliuose, ir Zuikose (abu kaimai – šalia mano Panižiškės), neišblėstantys įspūdžiai tebesilaiko mano atminty ir iš Ignalinos vidurinės mokyklų praleistų septynerių metų.

O buvo sudėtingi laikai: bolševikinės valdžios siautėjimas, partizaninis karas, pokario ūkinė ir socialinė suirutė. Panižiškė kažkaip laikėsi „vidurio“ politikos. Vyrų nėjo į mišką, vengė mobilizacijos („taisė“ dokumentus, nelaukta tapo „invalidais“, ir tėvas specialiai susigadino sveikatą), nepatraukė ir į „liaudies gynėjus“ (stribus). (Kai universitete skaičiau Justino Marcinkevičiaus poemą „Dvidešimtas pavasaris“, pagalvojau – tai ir apie mano Panižiškės sodiečius, apie besiblaškančius „vidurio kely“.) Mano tėvas Antanas buvo geras ūkininkas, sumanus šeimininkas. Todėl ir sunkiausiai, pradinės kolektyvizacijos metais man nė karto nereikėjo Ignalinoj stovėti naktinėj eilėj prie duonos. Tėvo klėty netrūko nei grūdų, nei miltų, nei sūdytos mėsos. Mama Jadvyga reguliariai duonkepėj krosny kepavo didžiulius tamsios duonos kepalus. Užtat dažnai turėjom priiminėti nelauktus svečius: dieną vaišinom ir girdėm vienus, naktį – kitus. Pas mano tėvą nekviesti svečiai kieminėjosi dažnai – visi aplinkui žinojo, kad Untanėlis varo labai neprastą naminę. Beje, tėvas prie savo bravoro pušynėlyje manęs neėmė; buvau gal porą sykių pakurstyti ugnies. Pagrindinė užduotis man buvo eiti mokslus. Ir aš ėjau, tai yra mokiausi. Ir tai man patiko. Nuo pat Ceikinėlių pradžios mokyklos, kur baigiau pirmąją klasę gausiam kaimo vaikų būry.

Bet atsitiko nelaimė – mokyklos pastatas vasarą sudegė. Nežinia dėl ko – po karo visokių baisybių nutikdavo. Mus, vaikus, išsklaidė po įvairias apylinkes. Man teko eiti į gretimą Zuikų kaimą. Čia buvo vienas didelis kambarys, kuriame tilpo visos keturios klasės. Mane, antroją, pasodino į vieną suolą su trečiuoju. Aš greitai atlieku savo užduotis ir dairausi aplinkui. Matau, kad kaimynas vis muistosi, kažką paišo, o uždavinio nesprendžia. Aš jam (mes abu buvom iš tos pačios Panižiškės, tik jis vyresnis už mane) sakau, kad reiktų taip ir taip daryti. Jis iš pradžių į mane žiūrėjo įtariai. Bet kai mokytojas jo atliktą užduotį pagyrė, ėmė pasitikėti manimi ir klausytis mano patarimų. Taip tęsėsi keletą dienų. Ir staiga vieną savaitgalį mus aplanko mokytojas (ir pradžios mokyklos vedėjas) J. Gimžauskas. Prie manęs tėvui jis sako, kad jo sūnus labai gerai mokosi, padeda draugui. Ir todėl vedėjas norįs mane pervesti į trečią klasę. Juolab kad nėra Ceikinėlių mokyklos dokumentų – sudegė per gaisrą. Tėvas nesipriešino – juk pats vedėjas siūlo. Suprantama, pakvietė svečią į namus. Mama greit sutaisė kiaušieninę su kumpiu. O tėvas negalėjo nerasti naminės butelaičio. „Panižiškės susitarimą“ supratai ir įvertinau vėliau – vidurinę baigiau metais anksčiau, būdamas septyniolikos.

Į Ignaliną (6 km nuo Panižiškės) pavasarį ir rudenį važinėjau dviračiu, o žiemą gyvenau „ant buto“ Ignalinoj pas našlę Aleksandrą Mickevičienę. Iš čia – dar geras kilometras didžiai smėlingo kelio ruožo iki mokyklos prie Ilgio ežero. Mokytis man sekėsi. Praktiškai visi dalykai patiko, bet labiausiai geografija ir istorija. Tvirti šių dalykų pagrindai, padėti Ignalinoj, man pravertė vėliau, ypač ruošiant leidinius apie pasaulį. O lietuvių kalba ir literatūra, kurią mums su įkvėpimu dėstė mokytoja Aldona Kruopytė, mane vedė į būsimą profesiją, žurnalistiką. Dar mane traukė matematika (o ir fizika) savo vidine logika, formulių griežtumu, būtinumu dalykus aiškiai dėstyti ir natū-

raliu džiaugsmu, kai randi sunkaus uždavinio sprendimą. Ypač džiaugiausi, kad dar sunkesnius uždavinius įveikiau vėlesniais metais dalyvaudamas respublikinėse moksleivių fizikos ir matematikos olimpiadose (1953 m. – IV, 1954 m. – II, 1955 m. – IV vieta). Džiaugėsi mama ir visad ateidavo į tėvų susirinkimus mokykloje, nes žinojo – pagirs jos sūnų. Su manim džiaugėsi ir griežtųjų mokslų dėstytojas Nikandras Petravičius. Sveikino ir klasiokai, visad galėdavę nuo manęs nusirašyti. Jeigu didžioji klasės dalis neišspręsdavo sunkaus uždavinio, sutardavom, kad ir aš „neišspręsdžiau“. Tokiu atveju mokytojas niekam nerašydavo dvejeta. O baigiantis mano mokslams mokytojas nuoširdžiai piktinosi, kad aš atsisakau *fizmato* karjeros ir pasirinkau – aišku, jaunosios mokytojos A. Kruopytės paveiktas, – kažką „efemeriška“. (Ta proga negaliu neprisiminti paradoksalaus, o gal nuostabaus anų laikų dalyko: abu mano mokytojai buvo nepamirštamas dainininkų duetas, savo menu džiuginęs aplinkinius sunkiais laikais.) Gaila, kad po daugelio metų jau nebuvo progos mokytojui pasigirti, jog garsiu fiziku tapo mano sūnus Saulius. Na, o jo mokslų metais Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto dekanas buvo tas pats vaikinukas iš Vilniaus, 1954 metų olimpiados laimėtojas, profesorius Antanas Bandzaitis (skliaustuose negaliu nepasakyti, kad olimpiadose susipažinau ir su būsimu garsiuoju aktoriumi Regimantu Adomaičiu).

Mokykloj, atrodo, viskas sekėsi ir viskam užtekdavo laiko (gal todėl, kad vengiau draugijų su naminuke). Bet retkarčiais „išskrisdavau“ iš stropaus ir tvarkingo pirmūno modelio. Sykį rudenį keliaujam iš mokyklos, ir – valio! – pakeliui ką tik užšalęs griovys (anais laikais skyręs Ignaliną nuo Budrių, kurie dabar yra Ignalinos miesto dalis). Pirmas ledas! Kas išbandys? Kas drįs? Metu portfeli, pasileidžiu šviežiu ledu ir... triokšt-keberiokt. Išsikepurnėjau. Nuo šalčio galva nesustingo: prisiminiau, kad šiandien – turgaus diena, gal tėvas keliauja ta pačia

gatve kaip ir aš. „Nelaimės“ išvengiu, šeiminkė išdžiovino. Buvo kitokių nukrypimų. Šiltuoju metų laiku per pertraukas mėgom daužti kapeikas į mokyklos sieną, bet taip, kad tavoji nulėktų iki kurio kito žaidėjo monetos (jei tarp abiejų monetų būdavo mažiau nei sprindis, abi monetos – tavo). Bet kaip galima žaisti be ginčų? Vieni greit išsispresdavo, kiti trukdė likusiems žaisti. Ir tada kitas Juršėnas, Kazys, sako, kad reikia aiškių taisyklių. Kas surašys? Česius, pareiškė Kazys. Tai gal buvo pranašiškas žodis – po keturiasdešimties metų aš buvau ir tarp Aukščiausiosios Tarybos Reglamento taisytojų, ir tarp Seimo Statuto kūrėjų...

O mokykloj ištis visur dalyvavau, net kai kurių mokytojų prašymu padėdavau jiems taisyti kitų moksleivių namų darbus. Ir vaidinau dramos būrelyje, vis prisimenu populiariąją Boriso Dauguviečio „Žaldokynę“ (vaidinau Sidabrą). Ir mokyklos sienlaikraštį leidau (redagavau). Dar ir sportavau. Ypač mane pagavo šachmatai (blichpartijas su kompiuteriniu priešininku ir dabar žaidžiu). Tačiau didžiausias mano sportinis laimėjimas buvo 1955 m., kai respublikinėj moksleivių spartakiadoj ignaliniečiai laimėjo V vietą, pralenkę ne vieno didelio miesto jaunosius tinklininkus. (Bet ištis didžiausią pergalę mokytojo Antano Sidaro vadovaujami tinklininkai pasiekė vėliau, kai laimėjo pirmą vietą respublikinėse varžybose.) O rudenį dalyvavau jau universiteto pirmakursių tinklininkų tarpfakultetinėse varžybose. Jos visiškai nesvarbios, bet labai reikšminga varžybų vieta – šiame stadione po ketvirčio amžiaus atsirado būsimeji pirmieji Seimo rūmai... Mokykloj labai mėgau šokti ir tapau tautinių šokių būrelio nariu. Mokytojos Irenos Leleikienės talento ir atsidavimo dėka, matyt, mes gerokai prakutom. Su koncertais važinėjom po Ignalinos apylinkių miestelius, pas kaimynus. Bet – svarbiausia – mus atrinko į 1955 metų Respublikinę dainų ir šokių šventę. Šokių diena surengta tuometinia-

me „Žalgirio“ stadione, vietoj kurio dabar gyvenamieji namai. Nors šventė buvo ne laisvoj Lietuvoj, bet atminty ilgam išliko. Tačiau įsimintiniausi šokiai įvyko kuklesnėj vietoj – ant Meironių kaimą kertančio upelio tilto po to, kai aš buvau priimtas į VU. Tai buvo lyg atsisveikinimo vakaras su Ignalina. Bet šokėja? Šokėja buvo nuostabi – mergina iš Vilniaus Gražina Mareckaitė, vėliau tapusi garsia teatrologe. Šokiai Meironyse, deja, buvo pirmi ir paskutiniai. Vėliau išsiaiškinau, kad nuostabi šokėja yra garsiojo Prano Žižmaro dukterėčia...

Mano mokyklinių laikų šokių partnerė buvo simpatiška mergina. Bet aš buvau nusižiūrėjęs kitą, taip pat dailią šokėją. Deja, jinai manimi, mokslo pirmūnu, sportininku, šokėju, šviesiaplaukiu Česiuku nesusidomėjo...

Nors aš Ją ir šiandien prisimenu, kaip ir garsų jūrų kapitoną Alfonsą Vaickų, kunigą disidentą Algimantą Keiną, gydytoją mokslų daktarą docentą Gediminą Martinkėną, mokytojus Jadvygą Abelytę, Antaną Čeponą, Jadvygą Juršėnaitę-Repšienę, Bronių Kudabą etc.

Prisimenu ir mokyklą, kuri buvo visa ko pradžių pradžia ir pagrindų pagrindas ateičiai. Mielai lankausi. Mat mokyklos pastate įsikūrę pasieniečiai kartkartėm kviečiasi susitikti, pasikalbėti. Būnu ir naujoj mokykloj, tiksliau, gimnazijoj (vienu metu buvo ir pagrindinė mokykla, ir gimnazija). Reguliariai atvežu naujų knygų rajono bibliotekai. Kirsdamas skersai išilgai Ignaliną, nebeįstrigdamas smėlynuose, negaliu neatsidžiaugti miesto išgražėjimu, netgi puošnumu. Didžiuojuos žemiečių atliktais darbais, nuolatine atida ir gatvėms, ir namams (renovuotiems!), ir visai aplinkai. Kiek galėjau, ir aš, kaip parlamentaras, stengiausi padėti energingiems, pilniems iniciatyvų savivaldybininkams.

TARP KNYGŲ

Knygos supo mane, lydėjo visą gyvenimą. Pirmiausia į rankas paėmiau vadovėlius. Skaityti – kaip ir viską – pramokau labai greitai. Ėmiau ieškoti knygų namuose. Arčiausiai buvo tėvo kantičkos (maldaknygės). Jisai mėgo garsiai skaityti ir giedoti. (O gyvenimo pabaigoj išvis persikvalifikavo, taip sakant, pakilo į laidotuvių giedorius, kartu su kaimo moteriškėmis graudinę susirinkusiuosius.) Taigi lipau „ant aukšto“ (ant lubų). Ten radau knygų, bet lenkiškų. Iš jų mano tėvai mokėsi. Ką gi, toks okupacinis gyvenimas (1920–1939 metais) – lenkų valdžia visai riboję lietuviškumo reiškimąsi. Beje, ir ant mūsų namo kraigo buvo pritvirtinta sulenkinta lentelė *Antoni Jurszan*.

Viskas gerai, kas gerai baigiasi. Slebizavodamas lenkiškus vadovėlius, pramokau lenkiškai. O pasitobulinau jau universitete, kai nuo 1956 metų rudens (*Polski Październik*, komunistinio režimo sušvelnėjimas Lenkijoje) į Vilnių laisvai plaukė lenkiška spauda, beje, kitokia lyginant su tarybine. Greit pramokau ir rusiškai (bendravom su kaimyniniu sentikių kaimu Pamoliške, o jau 1944 metų vasarą grįžo bolsėvikai). Prisimenu smagų nutikimą, kai pas mus užsuko kažkoks viršininkas iš Švenčionių apskrities, ne lietuvis. Tėvas nutarė pasigirti sūnaus mokytumu – girdi, rusiškai supranta. Tuo tarpu viršininkas čiupt už portfelio ir ištraukia *Sovetskaja Litva* egzempliorių. Duoda man paskaityti. Pradedu nuo pavadinimo ir lėtai ištariu – Советская Литва (tada man rusiškos „Л“ ir „П“ buvo labai panašios). Svečias pradeda juoktis ir pasiima laikraštį. Tik gerokai vėliau supratau, koks pranašiškas buvo mano perskaitymas...

Dar vienas ateitį „numatęs“ įvykis. Vieną 1945 ar 1946 metų pavakarę į mūsų kiemą užsuko vežimas su gausia manta.

Tai buvo repatrijuojanti į Lenkiją šeima (pagal komunistinių valdžių susitarimą buvo net dvi repatriacijos bangos). Mano tėvai, krikščioniško auklėjimo kaimiečiai, pavalgydino ir apnavindino repatriantus. Tuo tarpu jaunas keliauninkas pasisiūlė mane nupiešti. Tai būtų dovana mūsų šeimai. Man piešinys nelabai patiko ir aš jį užmiršau. Kai po keliasdešimties metų aš jį užtikau, jisai mūsų buvo „išpuoštas“ kaip Šveiko „mylimo“ Pranciškaus Juozapo I portretas. Turėjau kreiptis į mielą grafikos restauratorę Gražiną Drėmaitę, kurios kolegos mane (piešinį) „normalizavo“. Piešinys atsidūrė jau gausioj mano šaržų kolekcijoj.

Nuo penktos klasės – Ignalinoj. Čia – irgi vadovėliai. Tačiau mokytojai, ypač Aldona Kruopytė, arba rekomendavo, arba skolindavo savo bibliotekos grožinės literatūros knygas. Tuo tarpu Tomas Glodas (vėliau nukentėjęs kartu su moksleiviais už lietuviškas patriotines dainas) skolindavo įvairias ikikarines knygas (įsidėmėjau Mato Šalčiaus kelionių įdomybes). Buvo ir moksleivių entuziastų, kurie kažkur sumedžiodavo nematytus negirdėtus leidinius. Taip aš gavau itin retą tais laikais knygą apie Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydį. (Kaip vėliau išsiaiškinau, tai buvo JAV lietuvių publicisto, S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio per Atlantą komiteto sekretoriaus Petro Jurgėlos knyga, išleista Čikagoj 1935 m.) Deja, gavau vienai dienai, tiksliau, vienai nakčiai. Skaičiau, kol buvo šviesu. Po to užsidegiau žibalinę lempą (Ignalinoj tada dar nebuvo elektrinio apšvietimo). Bet neišvengiamai laukiau griežtos šeiminkės vizito – 10 val. jina, taupydama žibalą, gesino lempą. Padėjo šviesi naktis, be nė vieno debesėlio, ir mėnulio pilnatis. Tik vėl ta mano prižiūrėtoja, kuri rūpinosi, kad aš išsimiegočiau. Tada gelbėjo žibintuvėlis, ir aš po antklodė baigiau skaityti įdomiąją knygą. Tokios knygos buvo lyg šviešuliai pilkų, vienpusiškų tarybinių vadovėlių masyve.

Atrodo, VII ar VIII klasėj pradėjau vietiniam knygyne pirktis knygas. Iki šiol išlaikiau (palyginimams) maskvinį tarptautinių žodžių žodyną, išleistą 1951 metais.

Visgi svarbiausia – vadovėliai. Mokytis man patiko, viskas buvo įdomu. Todėl pasibaigus mokslo metams kiekvieną vasarą sėsdavau ant dviračio ir važiuodavau į gretimą Urviniškės kaimą. Čia gyveno miela labai tolima giminaitė Aldona Juršėnaitė, kuri mokėsi aukštesnėj klasėj. Ši mergaitė man dovanodavo visus savo vadovėlius, tvarkingus, sužiūrėtus, nesutėpliotus, nesuplėšytus. Tik imk ir skaityk. Suprantama, vasarą būdavo įvairių darbų, reikėjo ir tėvui padėti, ir mamą pavaduoti (kad ir karves pamelžiant) – mat mama dar buvo ir apylinkės moterų gerbiama siuvėja. Nepaisant to, per vasaros atostogas perskaiydavau visus aukštesnės klasės vadovėlius ir rugsėjui būdavau pasiruošęs.

Universitete buvo jau kitos galimybės. Įspūdinga biblioteka; ilgam pakliuvau (gal prasibroviau) ir į Profesorių skaityklą. Čia ėmiau skaityti lenkų savaitraštį *Polityka*, kuris praplėtė mano matymo ir mąstymo horizontus. (Po daugelio metų Varšuvoje susitikau su buvusiu *Politykos* vyriausiuoju redaktoriumi Mečislavu Rakovskiu ir nuoširdžiai padėkojau už jo redaguoto leidinio indėlį į mano lavinimą.)

Maždaug tuo metu Vilniuje atsirado „Draugystės“ knygynas (veikia ir dabar prospekte) su mane dominusiom lenkiškėmis ir kitomis knygomis, kuriomis gerokai praturtinau savo biblioteką.

Kai pradėjau triūsti redakcijose ir gavau Antakalnyje erdvesnį (dviejų kambarių) butą, manoji studentiškoji (vienos etažerės) biblioteka plėtėsi. O kai jau dirbau RTV komitete, atsirado kelionės į Rygą ir Taliną, suprantama, ir jų knygyną lankymas. Ir dar – kelionės užsienin. Būtent Austrijoje 1967 metais nusipirkau pirmą Vakaruose išleistą knygą – Mao

Cze-duno „Raudonąją knygėlę“ vokiečių kalba. (Matau, kad dabar rašoma Mao Dzedongas.) Jaudindamasis dėl galimos kratos Maskvos aerouoste, Mao įsidėjau į palto vidinę kišenę. Taip (išeitų – kontrabandos būdu) pasisekė atsivežti tuometinio TSRS prieš propagandinį leidinį.

Na, ir visai naujas etapas – Leningrado aukštojoje partinėje mokykloje. Siunčiamas į vadinamąją Šiaurės sostinę iš pradžių nusiminiau – kodėl ne į Maskvos aukštąją partinę. Paskui apsiraminau – ir Leningrade, ir toje pačioje aukštojoje partinėje mokykloje buvo lyg ir kitokia dvasia: reakcija (stagnacija) kaip ir visoj TSRS, bet – ne tokio laipsnio. Buvo profesorių, kurie per seminarą nepertraukdavo dėl laisvesnės, kritiškos minties, nepavarydavo iš naujo laikyti įskaitą. Žodžiu, buvo šiek tiek daugiau, anais terminais tariant, revizionizmo. O dar prisimeilines prie bibliotekininkų gavau teisę raustis bet kuriose skaityklos lentynose ir imti skaityti tai, kas man pasirodydavo įdomu. Tokiu būdu per tuos porą metų aš iš naujo, bet kitaip (per vadinamuosius antipartinius veikėjus) studijavau tikresnę Tarybų Sąjungos komunistų partijos istoriją. Kitas Leningrado pliusas – knygynai. Man reikalingi buvo netoli mūsų bendrabučio Stepano Chalturino gatvėje (dabar, berods, *Миллионная*). Suprantama, didmiestyje – didesnis pasirinkimas. Dažniau lankiausi užsienio literatūros knygyne ir antikvariate. Be dėmesio (be lietuviškų saldainių nepaliktos ir šios pardavėjos visada pasakydavo, kai atsirasdavo mane dominantys leidiniai apie politiką ar tarptautinius reikalus. Įsimintiniausias atvejis buvo devinto dešimtmečio pradžioje, tai yra dar tarybiniais laikais. Antikvariato pardavėja sako – girdi, turim įdomią knygą, bet – labai brangią. Paimu į rankas ir nustembu – amerikoniška vienas tomė enciklopedija, 170 rublių. Garsiai nepaklausiau, kaip jos drįso tokį leidinį viešai pardavinėti. Namie knygą užkišau kuo toliau. Bet po pusmečio žmona Jadvyga vis tik rado

ir nustėrusi klausė, kaip aš galėjau vieno mėnesio algą išleisti už vieną knygą. Pasiteisinimas, kad tik šitoj enciklopedijoje radau mano „Tarptautininko žinynui“ reikalingus faktus, taupiosios Jadvygos galvos skausmo dėl vyro išlaidavimo nenumalšino.

Buvo dar kai kurie ypatingi knygų gavimo šaltiniai anais laikais. Tai – самиздат (savilaida), kai knygos buvo leidžiamos nelegaliai. „Lietuvos katalikų bažnyčios kronika“, taip pat leidykla „ab“ saugumo nebuvo iššifruotos. Buvo ir тамиздат (užsieny leidžiamos becenzūrės TSRS autorių knygos). Tiek Leningrade, tiek Vilniuje esu gavęs vieną kitą knygą, net pagrindinį žurnaliuką *Хроника текущих событий*, pasiskaityti iš manimi ypač pasitikinčių ir nepartinių, ir komunistų. O pokary, pasakojama, kai kurios propagandinės knygos buvo mėtomos iš balionų, sakysim, Džordžo Orvelo „Gyvulių ūkis“.

Naujais laikais, atsivėrus Vakarams, radosi visai kitos galiybės įsigyti knygų. Bet reikėjo pinigų. Viena pirmųjų mano, kaip Seimo Pirmininko, kelionių buvo į Paryžių Prancūzijos Senato Pirmininko (Prezidento) Rene Monory kvietimu. Susitvarkę viešbutyje, pasitikslinę vizito programą, turėjom laisvą pusdienį – pasivaikščiot po Paryžių, apsipirkti. Mus šefavęs Senato atstovas iškart nurodė, kur galima nusipirkti rūbų, batų. Manęs tai nedomino. Pasiteiravau, kur yra artimiausi knygynai. Šeimnininko veidas surimtėjo (mat mus dar laikė tarybiniais, puolančiais prie vakarietiško drapanų). Bet greit susiorientavęs mūsų palydovas nurodė, kur turim keliauti. Atėjom, ir tada aš nustėrau tūkstančius knygų pamatęs per tris aukštus. Nuėjom prie vokiečių ir anglų, taip pat ir prancūzų literatūros. Tada aš visai pasimečiau – reiktų ir to, ir to, ir šis, ir anas žinynas vertas dėmesio. Renkuosi 10 knygų, bet čiupt už kišenės – pinigų (frankų) turiu 3–4 knygoms. Dėliuju, perdėliuju, kurias gi pirktis. Pagaliau atsireнку ir bandau eiti prie kasos. Palydovas nurodo, bet pasiklausia, kodėl aš perkąs tik pusę iš pasirinktų

knygų. Turėjau gėdingai prisipažinti, kad neturiu daugiau pinigų. Čia Senato atstovas šeimnininko balsu pareiškia:

– Mesje President, Prancūzija moka!

Man beliko tik dėkoti. Taip buvo ir kai kur kitur. Ypač smagiai baigėsi vizitas Australijoje. Taip pat apsilankiau knygynuose. Išsirinkau man tinkančią, bet nebrangią. Labai tinkantį, bet labai brangų amerikonišką žinyną varčiau, tiesiog glosčiau, bet vis pastumdavau tolyn. Baigiantis vizitui aerouoste atsisveikinant įteikiam paskutinius lietuviškus suvenyrus. Mūsų palydovė ir globėja padėjo, šypneli ir sako, kad irgi turinti Pirmininkui suvenyrą. Ir įteikia tą knygą, kurią su liūdesiu palikau knygynė...

Budapešte buvo kitas nutikimas. Pasakiau, kad norėčiau užsukti į knygyną. Paslaugus vengras pasiūnau pats nueiti ir nupirkti naujausią *Ki Kiczoda* („Kas yra kas“). Beje, vengrai bene pirmieji vadinamosiose socialistinėse šalyse pradėjo leisti *Who is who* tipo knygas. Leningrado knygynė pastebėjęs tokį retą tuometiniam mūsų pasauliui leidinį, nusipirkau, bet iškart pradėjau ieškoti vengrų–rusų kalbų žodyno (vengrų kalba – išsiskirianti, be to, naudojanti mažai tarptautinių žodžių). Suprantama, *Ki Kiczoda* nebuvo pilnavertis, bet vis tiek geresnis, įvairesnis lyginant su tarybine literatūra. Taigi atsidūręs Budapešte aš panūdau įsigyti šviežesnę *Ki Kiczoda* leidimą. Po pusvalandžio atlekia vengras ir praneša, kad nesurado knygos tokiu pavadinimu. Išsiaiškinęs, ar tai yra didelis knygynas, paprašiau mane palydėti į tą knygyną. Pereinu per sales, pasiklausiu, kur išdėlioti žodynai, žinynai, ir artimiausioj lentynoj pamatau man pažįstamą *Ki Kiczoda* tomelį...

Lengviausia, paprasčiausia buvo kaimyninėse šalyse Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje, Vokietijoje, Čekijoje. Na, o Lenkijoje, Varšuvoj jaučiausi kaip namie. Knygynėlį turi Lenkijos Seimas (mūsų Seimas, deja, atsisakė), o netoliese mūsų

(galima sakyti, tradicinio) viešbučio buvo man patikęs nedidelis knygynas, į kurį visada stengiausi nueiti. Pardavėjos mane pažindavo, lengvai susikalbėdavom. Ir vienąsyk atsisveikinant pardavėja man įteikia flomasterį ir prašo palikti autografą.

– Kur?

– Ant kolonos.

Suprantama, aš tai su malonumu padariau. Po to apžvelgiu autografų rinkinį. Tarp jų randu žymaus „Solidarumo“ veikėjo Adamo Michniko, buvusio Prezidento Aleksandro Kvasnevsio, buvusio Lenkijos užsienio reikalų ministro Vladislavo Bartoševskio parašus. Būtent šiame knygyne, kol jis buvo gyvas, esame ne kartą susitikę ir pasiaiškinę, kas kokią knygą įsigijęs. O V. Bartoševskis net yra palikęs autografą ant vienos mano nusipirkto knygos.

Baigdamas negaliu nepaminėti, kad būtent pagal knygų skaitymą vertinau ir kitus žmones. Antai 1999 metų pabaigoj konservatoriai ieškojo naujo premjero. Viešai buvo aptariamasi kelios kandidatūros. Kai manęs, kaip opozicionieriaus, žurnalistai klausė, kurį dešiniųjų kandidatą remčiau, atsakiau, kad – nė vieno, bet išskirčiau Andrių Kubilių, su kuriuo dalykiškai bendravom kuriant Seimo Statutą. Ir kodėl gi? Atsakiau:

– Todėl, kad knygas skaito!..

Privalau, nors ir pačioj pabaigoj, pasakyti, kad jau ketvirtą amžiaus dovanuju knygas Ignalinos, Švenčionių, Druskininkų ir kitoms bibliotekoms. Iš mažinamos mano bibliotekos, iš man dovanotų knygų, iš pirktų mano lėšomis. Retos, užsieny leistos knygos atitenka Nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai. Paskaičiavom kartu su minėtų bibliotekų darbuotojomis – padovanota per 30 000 įvairiausių knygų.

...Knygos, knygos. Jos mane supo, jos mane traukė nuo pat mažų dienų. Ir šiandien ta trauka nesumenko. Vis perku ir perku naujas knygas. Su džiaugsmu priimu draugų ir pažįsta-

mų dovanojamas. Skaitau paprastai su rašikliu rankoje. Jei kas užkliūva, pasibraukiu arba palieku pastabas paraštėse. Kai kas sako – taip negražu, neetiška. Nepulsiu ginčytis. Bet tai, matyt, dėl perfekcionizmo. Aš ir šiandien tebenoriu daugiau žinoti, kartu pasitikrinti turimų žinių tikrumą. Vadovaujuosi Sokrato maksima: aš žinau, kad nieko nežinau. Ir pratęsiu: visa nelaimė, kad kiti nežino, jog jie nieko nežino. Yra dar viena maksima: *век живи, век учишь и всё равно дураком помрешь* (šimtą metų gyvenk, šimtą metų mokykis ir vis tiek kvailas mirsi). Aš ją – optimizmo diegimui – modifikuoju: *век живи, век учишь – может быть, дураком и не помрешь* (amžių nugyvenk, visą amžių mokykis – gal nebemirsi kvailas).

Vis naujos žinios man pravertė ir Ignalinos vidurinėj, ir aukštosiose mokyklose, ir įvairiuose anų laikų darbuose. Nors, atrodo, žengdamas į naujus laikus, aš daug žinojau, gal net daugiau už kitus, tiek Aukščiausiojoje Taryboje, tiek Seimuose man nuolat trūko žinojimo, tvirto išmanymo apie visokius dalykus. Todėl mano seiminis kabinetas vis pildėsi naujomis knygomis. Vis labiau naudojausi interneto ištekliams. Nedaviau ramybės ir Martyno Mažvydo bibliotekai, jos darbuotojoms. Lieku visiems laikams dėkingas ilgametėms Seimo skaityklos darbuotojoms Nijolei Visockaitei, Rimai Aglinskaitei, kitoms darbštuolėms. Ko tiktai aš neprašiau per tuos kelis prabėgusius dešimtmečius.

Prisimenu, kiek aš vargau rašydamas pratarinę buvusio partinio darbuotojo, padoraus žmogaus, patrioto Vladislavo Štūkio pomirtinei knygai „Gyvenu savo skausmą“. Leidėjas Povilas Masilionis mane jau ragina, o aš niekaip nerandu rakto, raktinės minties bičulio Vladislavo, sunkios ligos kankinto, bet iki paskutinės minutės veikusio Tėvynės labui, dienoraščiams ir jo paties asmenybei apibrėžti. Ir staiga prisimenu mokyklinių laikų Aleksandro Puškino *Exegi monumentum*. Išties VI. Štuikys

savo gyvenimu statė sau paminklą. Bet man reikėjo giliau suprasti tas eiles, kurias mokiausi prieš pusšimtį metų. Kreipiausi į Nacionalinę biblioteką, ir man surado specialią studiją, skirtą vien eilėraščiui *Exegi monumentum*. Su įdomumu perskaičiau (juolab knygoj yra ir vilnietiškas motyvas). Ir pagaliau gimė „Ižangos vietoj“ – vienas geresnių mano rašinių.

Gilindamasis į parlamentarizmo istoriją, teoriją ir praktiką susidomėjau „flibustjerystės“ (daugkalbystės, nepainioti su poliglota) praktika. Mes patys, deputatai ir Seimo nariai, nemėgom daugiakalbių ar ilgakalbių. 1992–1996 metų Seime pabandėm tai apriboti, suregulmentuoti. O vis dėlto kaip kiti elgiasi? Man atrodė, kad šitoj srity išsiskiria JAV parlamentarai. Čia pritaikytas ir terminas „flibustjerystė“. O kaip yra konkrečiai, kokie ryškesni pavyzdžiai, vis neišsiaiškinau. Bet sykį draugas atvežė iš Vašingtono *The Congress Dictionary*. Gavęs šį žodyną jau galėjau sudėti taškus ant i – ir apie patį terminą, ir apie daugiakalbius JAV parlamentarų (apie tai – vėliau).

Bebaigiant dėlioti šią mozaiką, mano džiaugsmą dėl naujų knygų pasaldino siuntinukas... iš Pietų Afrikos Respublikos.

Bet tebus viskas iš eilės. Anais laikais porą dešimtmečių negailėjau kritikos apartheidui, rasistinei PAR valdžiusių baltųjų politikai. Beje, apartheidą nuolat smerkė ir moralesnieji Vakarų atstovai. Man PAR dar rūpėjo ir todėl, kad ten nuo 19 a. įsikūrė nemažai litvakų. Vienas jų, Džo Slovo, kilęs iš Obelių, net tapo Pietų Afrikos KP lyderiu ir PAR didžiavirio Nelsono Mandelos bendražygiu. Negalėjo nesudominti ir garsusis chirurgas Kristianas Barnardas, 1967 m. atlikęs pirmąją sėkmingą širdies persodinimo operaciją. O tuo laiminguoju ar medicinos garsenybe tapo... litvakas Luji Vaškanskis, gimęs Kaune. Apie PAR uostus man yra pasakojęs ir klasiokas jūrų kapitonas A. Vaickus. Ir štai naujais laikais, 1994 metais, radosi proga nukeliauti į PAR. Pagalvojęs nusprendžiau, kad prasmingiau bus,

jei į naujojo PAR prezidento N. Mandelos inauguraciją vyks diplomatas profesionalas J. Paleckis.

Na ir po daugelio metų – susitikimas su politologu iš PAR, kuris domisi lietuviškuoju „fenomenu“. kažkas rekomendavo mane. Pasikalbėjom. Svečias siūlosi atsilyginti. Žinoma, paprašiau aktualių knygų, tik ne afrikanų kalba. Pažadėjo. Kontaktams palaikyti paprašiau bičiulio Justo. Ir po kelių mėnesių atkeliauja siuntinukas: viena knyga apie paskutinįjį „baltąjį“ PAR parlamentą, kita – apie baltųjų kovotoją su apartheido sistema Helen Suzman.